

УДК 378.096:94(477-25)»1993/2023»НауКМА
DOI: 10.18523/2617-3417.2023.6.5-13

Кірсенко М. В.

АКТИВИ, АЛЬТЕРНАТИВИ І ПЕРСПЕКТИВИ ІСТОРІЇ (до 30-річчя кафедри історії в НауКМА)

Києво-Могилянську академію можна вважати моделлю України з її здобутками, задумами і реаліями, перемогами і поразками у періоди геноциду, погромів і суто віртуального буття. Наші батьки і вчителі мріяли про відродження, а італійська преса після 1991 р. назвала Україну Атлантидою, що вириває з моря забуття (*Atlantida riemersa*). З нагоди ювілею варто пригадати деякі повчальні події. Ми належимо до щасливого покоління за збігом фахової спеціалізації, власних смаків і вподобань. Іван Драч був дуже суворим: «Здрастуйте, бабо Історіє, вічна наймишко тітки Політики, залоскотана попід пахвами джигунами-істориками... Ти згодувала мовчанням наймовчазніший у світі народ». А Микола Вінграновський писав: «Ми знову є, ми пізні, найпізніші, що поросли з худеньких матерів в саду порубанім». Пошук у давнині схиляє до песимістичності, бо все кепсько закінчується загибеллю, а з іншого боку, не зникає остаточно: в Лесі Українки «стане початком тоді мій кінець». На відміну від геніїв-поетів, фізиків і математиків, копітки природознавці, медики, гуманітарії, зокрема історики, з безлічі матеріалів поступово доходять висновків і добирають переконливі аргументи.

Наші вчителі-професори всупереч тоталітаризмові плекали смак фаху. Єдиний безпартійний історик у Київському університеті імені Тараса Шевченка, германіст і болгарист Віктор Жебокрицький заснував кафедру міжнародних відносин і навіть у Москві вживав українську мову. Зазнала утисків дослідниця міст і пам'яток Олена Компан, вірна друзям-дисидентам. Керівниця кафедри Середніх віків і етнології Вален-

тина Маркіна виховала медієвістів і таких славістів, як Анатолій Кізченко. Дімка Дімчева-Вірчева з Софії уклала з нами бібліографію балканістики. З Інституту міжнародних відносин виникли контакти в Чехії, Моравії й Словаччині до Празької весни, в Польщі до Солідарності. Наші мандри від Карелії до Байкалу, Центральної Азії, Кавказу запізнали з жертвами геноциду. Новгород і Твер згадали кривди з Москви, Дагестан і Чечня — Іматат, Сибір — автономію, Дон і Кубань — козацтво, Грузія — наївну соціал-демократію, Азербайджан — Мусават, Вірменія — Дашнакцутюн, Литва — Тарибу, Молдова — Сфатул Церій, Казахстан — Алаш-Орду, Туркестан — Шуру-і-Іслам. Таллінн, Рига, Вільнюс із фольклору йшли до Співочих революцій. Голова сейму Саюдису Юозас Тумяліс, а в Меджлісі Рефат Чубаров пов'язували табір соціалізму з таборами ГУЛАГу. Шотландець Вільям Воллес із Глазго на конференції в університеті Пандіон в Афінах радів референдумові в Україні 1991 р. Біловезькі угоди констатували, що Радянський Союз сконав як «геополітична реалія і суб'єкт міжнародного права».

Кількадесят років тому подружжя філологів-елліністів — професор Андрій Білецький і доцент Тетяна Чернишова — запізнали нас з американцем норвезького роду Стівеном Баталденом, який вивчав тоді роль священників-греків в Україні XIX ст. Після посиденьок в оселі Білецьких ми в балачках літньої ночі дочимчикували пішки з Русанівки до Контрактового майдану (нишпоркам КГБ зіпсувалась *walkie-talkie*, і ми почули «Объекты поворачивают за

угол»). Перед руїнами Гостинного двору Стів глянув на Вище військово-морське політичне училище і порадив створити там кафедру історії. На запитання, що спільного в нас із моряками-політруками, гість з Аризони недбало мовив: «Незабаром ви тут відродите Могиллянську академію, тож готуйте людей та ідеї». Двадцятьма роками пізніше під час конференції Американської асоціації славистів (AAASS) у Сіетлі на Тихому океані я зненацька почув поруч: «Радий знову здибатися, Михайле, згадую прогулянку в Києві»... Пригоди на Дикому Заході тривали. (Між іншим, університет Аризони зараз є співзасновником Американського університету в Києві.)

Коли Олекса Гарань запросив до відродження Могиллянської академії, ми мали розгалужену мережу контактів і концепцію комбіновано-компаративної гуманістики. Найперший історик НаУКМА, доцент Тетяна Балабушевич замолоду працювала в сільській школі, у Товаристві охорони пам'яток історії та культури, педагогічному інституті в Чернігові, Центральній науковій бібліотеці та Інституті історії Академії наук, архівах і університетах, а тут викладає історію Східно-Центральної Європи, огляд цивілізацій, політичну географію, економічну історію. Кафедра завдячує переважно їй добром зоряного грона колег. Підтримали філософи-декани гуманітарного факультету Вілен Горський і Валентин Гусєв. Герой Варшавського повстання, член Генеральної ради ЮНЕСКО, професор Сорбонни і Католицького університету в Любліні, перший почесний професор НаУКМА Єжи Ключовський запросив нас до Міжнародної федерації інститутів Центрально-Східної Європи і зацікавив з Іваном Павлом Другим (Кароль Войтила) в його оселі Кастель Гандольфо, а на прохання Папи ми допомогли Вищому інституту релігійних наук ім. св. Томи Аквінського в Києві (філія університету Ангелікум).

Академік Ярослав Ісаєвич вів на кафедрі вітчизняну історію. Михайло Брайчевський вивчав витоки Русі, викривав злуку України з Москвою; його «Вступ до історичної науки» є першою книжкою НаУКМА. Історик козацтва Віталій Щербак був головою, а дослідник опору тоталітаризмові Олег Бажан — ученим секретарем Спеціалізованої ради із захисту дисертацій із вітчизняної та всесвітньої історії, яку мала НаУКМА. Костянтин Гломозда викладав військову історію і спеціальні дисципліни, Станіслав Кульчицький — історію економіки і комуністичної доби, Владислав Верстюк — Українську Революцію і Визвольні змагання, Олександр Галенко і Вадим Рубель — сходознавство, Влади-

слав Гриневиц — Другу світову війну, Галина Денисенко — пам'ятки, Олена Дзюба — братські школи, Борис Захарчук — кордони, Віталій Отрошенко — археологію, Тетяна Люта — геральдику і генеалогію. Надія Никитенко з Софії Київської виховувала візантиністів, а знавець Ганзи Наталя Подаляк — медієвістів. Володимир Попик (Інститут біографій і Національна бібліотека НАНУ ім. Вернадського) викладав Галицький П'ємонт, Олекса Толочко — Давню Русь, філолог-латиніст і архівіст Наталя Яковенко — вступ до історії. Викладали Ігор Верба, Ярослав Дашкевич, Володимир Дятлов, Олександр Курочкін, Бейла Лукач, Олександр Майборода (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень), Вадим Скуратівський, Олена Боряк, Віктор Брехуненко, Валентина Крижанівська, Елеонора Кучменко, Олександр Павлюк, Микола Рудь, Антоніна Стельмашова, Євгенія Степанович, Валентина Шандра. Працювали Марина Болгарова, археолог Надія Довженко, богемістка і елліністка Олена Третьякова.

Із нами співпрацювали психолог Володимир Полтавець, літературознавець Володимир Житник, засновниця бібліотеки НаУКМА Тетяна Горбаченко, соціологи Валерій Хмелько і Володимир Паніотто, політолог Олександр Дем'янчук, правник Мирослава Антонович. Ольга Андрієвська з Канади очолила кафедру в Тренті. Ірландець із Небраски Біл Глісон викладав у Петербургу, створив філію фундації Фулбрайт у Києві, очолив вивчення Євразії в Державному департаменті США. Історик жіноцтва Марта Богачевська-Хом'як із Вашингтона директорувала у Fulbright-Ukraine. Черокі Джим Мейс був найкращим знавцем Голодомору. Роман Онуфрійчук вів курс релігій, Юрій Гаєцький пов'язав Гетьманщину і Добу Розуму. Сприяли теж Марко Бойцун (Комітет допомоги українським студентам) і Богдан Кравченко з Лондона, Богдан Залуга зі Стокгольма, Лідія і Віктор Райчинці з Праги, Володимир Косик із Парижа, Тарас Кузьо з Канади, Марк фон Хаген і Роман Шпорлюк зі США, в Парижі Аркадій Жуковський (Наукове Товариство Шевченка) і Ярослава Йосипишин (Бібліотека Петлюри). Ніна Феденко (з родини соціал-демократів), а з Праги донька діяча УНР Олеся Сірополко передали свої архіви до Києва.

Керівниця Східноєвропейського інституту розвитку бенгалка Мрідула Гош готувала заняття з історії Південної Азії, Далекого Сходу, Африки. Гостювали тут Роберт Пол Маґочі з Канади, Майкл Бранч (директор School of Slavonic and East European Studies), Джим Дінґлі (коорди-

натор вивчення України і Білорусі) та Софія Гаулет із Лондона, домініканці Олександр (Корнелій) Гауке-Ліговський і Марек Пеньковський із Ватикану, графиня Уве фон Баутцен (Інститут Гете) і Богдан Осадчук (Вільний університет) із Берліна, Даніель Бовуа і Юта Шерер із Парижа, Губерт Лашкевич і Стефан Козак із Польщі, Вінцук Вячорка (Народний фронт Білорусі), військово-морський аташе США Марк Річард Стекпул і військово-повітряний аташе (мормон) Джейсон Робертс. (Кільканадцять років тому командор Стекпул сказав у НаУКМА про військовиків України: «Забезпечення жалюгідне, озброєння нікчемне, піклування мізерне, а хлопці такі, що може позаздрити НАТО, і в скрутну мить зарадять справі вони.»)

Наразі йдеться про перші роки; тому не названо випускників та інших колег, що долучилися згодом: Вадим Аристов, Сергій Багро, Тетяна Батанова, Гульнара Бекірова, Олена Бетлій, Олександра Гайдай, Оля Гнатюк, Сергій Горін, Дмитро Гордієнко, Тетяна Григор'єва, Ярослав Грицак, Мрідула Гош, Андреа Граціозі, Катерина Диса, Леонід Залізник, Ярослав Затилюк, Чарлз Інграо, Оксана Клименко, Бернард Кук, Володимир Маслійчук, Олександр Надтока, Тетяна Онофрійчук, Юлія Орел, Сергій Плохій, Оксана Полулях, Євген Синиця, Марша Сіферт, Віталій Скальський, Наталя Старченко, Маргарита Стафійчук, Олена Стяжкіна, Ігор Тесленко, Оксана Товарянська-Хом'як, Ігор Туров, Олекса Хамрай, Ольга Хоменко, Наталя Шліхта, Мачей Яновський, Максим Яременко (поряд з іншим, гарний дослідник історії Академії). Людмила Башинська, Ольга Гнидюк, Юлія Кисла, Юлія Минець, Євгенія Сакал та інші наші учні відтоді захистили дисертації в різних краях. Вибачте, якщо когось не згадав; спільними зусиллями залучимо співпрацю інших ветеранів. Наступні покоління певно побачать далі, зроблять більше і краще, якщо вдячно стоятимуть на плечах попередників.

Допомагали кафедрі надзвичайні й повноважні послы України Віктор Батюк, Антон Бутейко, Микола Балтажі, Євген Бершеда, Сергій Боровик, Володимир Василенко, Андрій Веселовський, Юрій Гончарук, Борис Гуменюк, Андрій Дешиця, Ігор Долгов, Наталя Зарудна, Павло Кир'яков, Юрій Кочубей, Олександр Купчишин, Іван Майдан, Олександр Майданник, Микола Маймескул, Віктор Нагайчук, Володимир Огризко, Віктор Пащук, Анатоль Пономаренко, Ігор Сагач, Юрій Сергеев, Борис Тарасюк, Микола Точицький, Ігор Турянський, Володимир Хандогій, Ігор Харченко, Олександр Цветков, Олег Шамшур та іноземні послы в Києві

Єжи Бар, Ярослав Башта, Йозеф Врбець, Ганс-Юрген Гаймзют, Мартин Галквіст, Васіл Гривна, Марек Зюлковський, Яцек Ключковський, Єжи Козакевич, Генрик Литвин, Павел Маша, Ян П'єкло, Стівен Пайфер, Мішель Песік, Карел Штіндл.

На пораду ректора Європейського коледжу в Брюгге, а згодом посла Польщі в Парижі Єжи Лукашевського в палаці Талейрана, співголови Пан-Європи Андре Пулен і Марко Понсо з Женеви запросили нас на зустрічі пам'яті графа Куденгове-Калергі (цей син австрійського намісника Чехії і його дружини-японки заснував сто років тому рух Пан-Європи, що згодом відновили нащадки його соратників). Вуйко Пулена зі Спілки українських комбатантів у Франції привіз книжки для НаУКМА. У Швейцарії ми працювали з президентом Пан-Європи, сином цісаря, Отто фон Габсбургом-Лотарингеном, який ініціював «Європейський Пікнік», поштовх до суверенізації та демократизації на сході Європи. Ерцгерцог Отто ладен був відвідати Києво-Могилянську академію, як казала небайдужа до України його донька, графиня Валбурга Дуглас зі Швеції. НаУКМА не зацікавилась; Габсбург сприйняв відмову з гумором і вирушив з Києва до Львова й Чернівців, де його вшанували з вигодою для себе.

Найперша у східнослов'янських краях вища школа в пам'ять митрополитів-меценатів мала назву Києво-Могило-Заборовської до перетворення царатом на суто духовну православну академію XIX ст. Сторіччям пізніше вона зазнала розгрому радянською владою, а після здобуття незалежності Україною президент Кравчук, протектор нового університету, санкціонував повернення і надання їй споруд. Не обтяжений згубними стереотипами і забобонами заклад (*tabula rasa*) з рідною і міжнародною (колись латина, а нині англійська) мовами викладання прагнув відродити вітчизняний і впровадити західний досвід: «чужого навчайтесь і свого не цурайтесь» (Тарас Шевченко). Малося на меті виховати самостійну, працездатну, конкурентоспроможну верству інтелектуалів, що забезпечать відповідальне і прагматичне суспільство. На спільному кораблі «совки» злякано емігрують від зручного скніння до невідомості, а співвітчизники-європейці репатріюються до принада, спокус і викликів цивілізації.

Історія — Вчителька Життя (*magistra vitae*) в комплексі багатьох послідовних, взаємозумовлених нормативних і вибіркового курсів та спеціальних фахових дисциплін визволяє неупереджений розгляд подій і аналіз об'єктивних явищ

від вульгарних нашарувань псевдомарксистської догми, агресивного шовінізму імперської агонії Москви і примітивної хуторянської меншовартості ошуканих малоросів. Справжні історики знають минуле, тому адекватно розуміють сучасність і прогнозують, а подеколи навіть формують або принаймні модифікують майбуття, запобігаючи згубним помилкам. Бундючні диктатори бояться музи Клію, яка неблаганно і невідворотно карає за нехтування її застереженнями і натяками. Диктатори цькують розум дисидентів і зазнають поразок. (Самодержець Микола Перший дослухався лакуз, щойно під час Кримської війни раптом второпав, як тридцять років вірив брехні, та з розпачу вкоротив собі віку.) Василь Симоненко картав демагогів-суєслів: «Здається, наче просите пощади в історії, що горда і німа, вона ж однак без вашої поради вам вирок винесе сама»...

Американці вважають імперією потужну державу, а європейці конгломерат колоній із виразною метрополією. Європа простує від імперій до національних держав і самобутніх регіонів. Гуманістика синхронізує контекст цивілізацій. Усі феномени України мали аналоги в Європі, крім Голодомору. Хмельницький був сучасником Кромвеля і Мазаріні. Професори Йонас Басанавічюс, Вудро Вільсон, Михайло Грушевський, Томаш Масарик, Павло Мілюков творили нову добу. Симон Петлюра не зневірився з поразки, а Юзеф Пілсудський не спочив на лаврах. Любов до країни (*landspatriotismus*) і народу (*volkspatriotismus*) взаємопов'язані. Бакалаври потребують фактографії, історіографії і низки спеціальних історичних наук (вексилології, джерелознавства, палеографії, сфрагістики, нумізматики, боністики тощо), а магістранти — історіософії. Ономастика, топоніміка, гідронімія дають простежити етногенез. Історикам треба філософію, юриспруденцію, географію. У самоізоляції, без взаємодії ланок, навчальний заклад готує в кращому разі лише клерків, обслуговує своїх або чужих грошей.

Треба на конкретних прикладах і аналогах збагнути питому вагу і потенціал України в сучасній деідеологізації, деполітизації, інформатизації, екологізації, глобалізації. Проте «не осягти неосяжне» (Козьма Прутков). Поряд зі стислим викладом спільних для загалу підвалин вітчизняної та загальної суспільної історії, диференційою виклад зі спеціалізації: історію мов і літератур філологам, держави й права — політологам і юристам, науки і техніки — природознавцям. Лікар мусить знати діагноз батьків пацієнта, а музей медицини показує історію анатомії й фі-

зіології, діагностування, санітарії, хірургії, фармакології та інших супутніх галузей від давніх-давен. Студенти мають відчутти місце і питому вагу свого фаху на кожному шаблі кар'єри і вважати історію підставою гармонійної освіти, а не дратівливим переліком якихось імен і дат. Життя заграє барвами, коли щоразу ставимо низку питань: хто і що робив, коли і де, як і з ким, чому і навіщо, з яким безпосереднім результатом і віддаленими наслідками.

Європейська аристократія родичалась і розумілась завдяки нормам поведінки (*modus vivendi*). До світових війн дипломати всіх держав балакали між собою французькою, а нині важче англійською мовою. Фахівцем із міжнародних відносин не можна зробитися без бодай елементарного знання країн. Коли Британська імперія охоплювала чверть суходолу Землі, депутати в Парламенті цитували класиків в оригіналі латиною і давньогрецькою мовою без перекладу: розумним досить (*sapientī sat*). Поступове скасування освітніх, вікових, майнових, гендерних, активних і пасивних виборчих цензів кількісно збільшило політичні нації (себто спільноти громадян держави, що усвідомили неподільні та обопільні права і обов'язки її влади й народу) від еліти (магнати, шляхта, вищий клір, козацька старшина) і «середнього класу» (міщани, буржуазія) до більшості населення, за винятком іноземців (які мають рівні соціальні, але не політичні права участі у виборах і державній службі) та марновірних і байдужих до громадської активності люмпенів, небезпечного знаряддя в маніпуляціях циніків-демагогів.

Вінстон Черчилль називав демократію жакетним ладом, але решту вважав гіршою і дотепно казав, що американці завжди знаходять оптимальне рішення, спробувавши всі інші. На питання, як керувати урядом, він радив «читати історію, там написано все». Це сполучна ланка, становий хребет гуманістики і суспільствознавства, змога ретроспективно збагнути і всотати основи філософії, культур, літератур, мистецтв, етнології, економіки, географії, юриспруденції, політології, психології. Захід шанує історію. Перед Національним Архівом у самісінькому центрі Вашингтона на брилі граніту викарбовано напис: «Минуле — це пролог. Вивчайте минуле» (*What is past is prologue. Study the Past*). Цивілізований світ ревно плекає традиції. Міністерство оборони Сполученого Королівства спонсорує вивчення війн двох із половиною тисячоліть. Нації Співдружності картають вади колоніалізму, але цінують переваги спільноти. (На похороні королеви-матері делегація Індії

шанувала свою останню імператрицю. На сторіччя Сат'яграхи, руху Ганді до Нью-Делі прибув з Лондона лорд у синьому тюрбані сикха.)

Можна загальмувати, проте ніколи не спинити неблаганний історичний детермінізм. Спроби тимчасової реставрації прогнилих, архаїчних режимів коштують чимало крові й однаково кінчаються крахом, але не було прецеденту відбудови мультинаціональних монстрів. Політику муляють взаємини адміністрації з інтелігенцією, які мусять співпрацювати, але не замінити одна одну, бо різні функції. Цивілізованість потребує зворотного зв'язку. Біограф митців Джорджо Вазарі писав, що Флоренція є колицкою Ренесансу, бо їй не бракує дошкульних критиків. Наполеон радив враховувати доброзичливі поради, та за бій відповідає командувач, що рухає військом. Надмірна обізнаність вадить рішучості ухвал, а влада потребує не ефектності, а ефективності, тому мусить дослухатись інтелектуалів, які завжди мають сумніви, стимул пошуку оптимальних, несподіваних і здебільшого корисних висновків.

Кожна нація, крім найменших, належить водночас до декількох геополітичних сфер. Колицка європейської цивілізації, Франція щільно пов'язана з Африкою, Іспанія і Португалія з Латинською Америкою, Східна Балтія (колись російська «Прибалтика») зі Скандинавією. Німеччина є осередком Західної, а разом із Польщею і Чехією також Центральної Європи. Україна не цурається Сходу, а в Середземномор'ї її локалізували історія, географія, економіка, культура: античність, слов'яно-греко-тюркський симбіоз, християнство, юдаїзм, іслам Балкан і Криму, Візантія і Османи, колонізація, а нині вигідний Євросоюзіві порятунок від тиску нелегальних мігрантів завдяки постачанню перенаселеного зубожілого Третього Світу збіжжям чорнозему України. Силоміць загнана колись до Північної Євразії, Україна зажила Голодомору і жаху репресій. Нинішня вже не гібридна, а тотальна війна (на руйнування інфраструктури з закликами Кремля повбивати українців) підсумовує шлях. У дезінтеграції «тюрми народів» знедолені «суб'єкти» псевдофедерації скинуть обтяжливе ярмо самозваної метрополії.

Україна є територіально найбільшою і другою за населенням державою Центрально-Східної Європи, групи націй між Адріатикою, Балтикою і Чорним морем: Естонія, Латвія, Литва, Білорусь, Польща, Чеські Землі, Словаччина, Україна, Угорщина, Румунія, Молдова, Словенія, Хорватія, Сербія, Боснія і Герцеговина, Косово, Чорногорія, Албанія, Болгарія, Македонія. Вони

мали схожу еволюцію: етногенез, міграції, православ'я, католицизм, патримоніальні утвори, феодализм, становий лад, готика, Ренесанс, Бароко, Реформація і протестантизм, прикордонні спільноти, покріпачення, абсолютизм, секуляризація, Просвітництво, романтизм, капіталізм, панславизм, пангерманизм, австрославизм, розбудова націй, сіонизм, парламентаризм, клерикалізм, соціалізм, націоналізм, самовизначення, авторитаризм, тоталітаризм, світові війни, стагнація, мультинаціональні держави (останні тут СРСР, СФРЮ, ЧССР), лібералізм, демократизація, деокупація, євроінтеграція. Україна повертається до своєї домівки і за допомогою Заходу вже вкотре захищає Європу власною кров'ю від руйнівних навал.

Радянське шкільництво демагогічно декларувало рівність, та переобтяжило учнів і студентів зайвиною, прискіпливо ізолювало від впливів Заходу і реальної історії, втовкмачувало брехливі догми, заохочувало наклепників. Це викликало відразу і неприпустиме у суспільстві плюралізму. Американці зазвичай обмежують освіту власними штатами і мінімумом закордону, найкращі заклади забезпечують ґрунтовну спеціалізацію з вузько фахових предметів, проте досить кепсько здатні збагнути причиново-наслідкові взаємовпливи ширших явищ, а подеколи наївно намагаються спроектувати свій світогляд на іншу ментальність. Європейці викладають у початкових школах краєзнавство, в гімназіях і ліцеях основи локальної, вітчизняної (національної), менше і вибірково світової історії, а докладні подробиці від давнини дотепер по чільних етапах і регіонах вивчають магістранти, аспіранти і докторанти. Саме європейська методика є найприйнятнішою і природною для України з урахуванням її традицій і реалій.

Кафедра від 1993 року розробила концепцію історії для Могилянської академії, маючи на меті європейців, фахівців, інтелектуалів. Перший рівень (Історія-1) для всіх (1–4 семестри, 204 години, 12 кредитів, іспити): 1.1. Європейська цивілізація (від античності до сучасності). 1.2. Історія України (Середньовіччя і Нова доба). Виклад паралельний і синхронізований за темами. Другий рівень (Історія-2, 4–8 семестри, 170 годин, 10 кредитів, заліки) залежно від спеціалізації: 2.1. Новітня історія України (зв'язок з 1.1, продовження з 1.2). 2.2. Історична географія (терени, кордони, топоніми). 2.3. Історична етнологія (населення, міграції, склад, структура). 2.4. Українська історіографія. 2.5. Ідеологізовані міфи і стереотипи в історії. 2.6.а. Історія господарства (виробництво, торгівля, фінанси, кому-

нікації). 2.6.б. Історія державності (влада, право, адміністрація, оподаткування). 2.6.в. Історія суспільства (стани, верстви, громадянство). Виклад диференційований: 2.1. рекомендовано всім. 2.2., 2.3. і 2.6. суспільствознавцям (а — економістам, б — політологам, в — соціологам); 2.4. і 2.5. для гуманітаріїв.

Третій рівень (за вибором студентів, 1 і 5–8 семестри) мав: 3.1. Вступ до історії (передумови, функції, спеціальні дисципліни). 3.2. Цивілізаційний блок (по одному курсу, 5–8 семестри). 3.2.а. Схід. 3.2.б. Західна Європа. 3.2.в. Східно-Центральна Європа. 3.2.г. Америки. 3.3. Галузевий блок (по одному курсу на семестр): 3.3.а. Історія побуту. 3.3.б. Історія освіти. 3.3.в. Історія військової справи. 3.3.г. Історія дипломатії. 3.4. Джерелознавчий блок (по одному курсу): 3.4.а. Архівознавство. 3.4.б. Життєписи. 3.4.в. Історія в мистецтві. 3.4.г. Археографія і дипломатика. 3.5. Народопис (по одному курсу): 3.5.а. Історичне краєзнавство. 3.5.б. Історія міст. 3.5.в. Історія етнічних меншин. 3.5.г. Історія діаспори. 3.6. Фактографія (по одному курсу на семестр): 3.6.а. Перше Відродження. 3.6.б. Історія козацтва. 3.6.в. Соціальні рухи. 3.6.г. Визвольні Змагання. 3.7. Галузевий блок (по одному курсу): 3.7.а. Судочинство і правосвідомість. 3.7.б. Церковний устрій. 3.7.в. Питання етногенезу. 3.7.г. Історична символіка. Диференціація: 3.1. рекомендовано в 1 семестрі всім, в 5 семестрі на вибір один з шести предметів групи (а), в 6 семестрі з групи (б), в 7 семестрі з групи (в), у 8 семестрі з групи (г). Студент отримав би альтернативу з шести блоків або цілісний блок. Загалом 170 годин, 10 кредитів, заліки.

Модулі додали до пропедевтики Історії-1 курси за спеціалізацією з Історії-2 і факультативи Історії-3 за особистими вподобаннями. Завантаженість рівномірно розподілялась впродовж навчання, більше для зацікавлених. Спеціалізація Історик залучала предмети: з гуманітарного факультету: 1. Історія і теорія культури, 2. Первісне суспільство, 3. Основи археології, 4. Основи етнографії, 5. Історія мистецтв, 6. Історія літератур. З суспільствознавчого факультету брався би цикл політології. Другу кваліфікацію з історії (minor) мали би соціологи, культурологи, філософи, політологи. Долаймо фрагментарність, оптимізуймо взаємодопомогу структурних підрозділів, щоб усебічно задовільнити потреби України в гроні передових націй і цілісність (на кшталт універсальних митців Ренесансу), якої бракує університетам. Ця схема зацікавила закордон і відбивала нашу забезпеченість чверть сторіччя тому, але звичайно підлягала

повсякчас критичному корегуванню, бо відтоді змінювались обставини.

Виклад має сполучати спадкоємну хронологію України і світових регіонів (Центрально-Східна і Західна Європа, Північна і Латинська Америка, Далекий Схід і Південна Азія, Близький Схід і Тропічна Африка) та доповнювати (за попитом) вибірковими курсами в обмін з іншими кафедрами і гостями (історія родини і повсякдення, філософії, релігій і Церкви, ремесла і торгівлі, індустрії, урбаністики і архітектури, комунікацій, еміграції й діаспори, військової справи, дипломатії, медицини, техніки, точних і природничих наук, шкільництва, літератури, образотворчих мистецтв, музики і театру, моди, етикету і церемоніалу, харчування, аграрного ладу, Слов'янського Відродження, Визвольних Змагань. Корисно знати історію в белетристиці та кінематографії. Колись Сорбона здобула собі репутацію з теології, Салерно і Монпельє з медицини, Болонья з канонічного і римського права. НаУКМА має потенціал на власні міждисциплінарні школи з богемістики, полоністики, балканістики, скандинавістики, орієнталістики (звідки відбрунькується і африканістика), американістики тощо.

Історики у Львові вивчають Галичину і Польщу, в Ужгороді — Закарпаття, Угорщину і менше Словаччину, в Луцьку — Волинь, у Чернівцях — Буковину, Румунію і Молдову, в Одесі — Болгарію і Грецію, в Харкові й Чернігові — Слобожанщину і Росію, в Сімферополі — Крим і Туреччину, в Донецьку — Приазов'я і Кавказ. А столичний університет мусить мати ширші обрії. Кафедра починала співпрацю з Британською Радою, Інститутом Гете, Польським інститутом, Французьким альянсом, Чеським центром, що популяризують свої країни. (Не було контактів лише з російським «культурним центром» брудних диверсій.) Америка експортує долари, а Британія свою мову. Поряд із пріоритетом української та англійської, історикам треба латину і німецьку (під час Весни Народів Слов'янський Конгрес у Празі вживав *Allgemeine Slawische Sprache*), славістам — польську, чеську, болгарську. На Близькому Сході потрібні турецька, арабська, перська, в Індії — хінді, тамільська, бенгальська (двісті мільйонів бенгальців, бізнес, Рабіндранат Тагор), на Далекому Сході — китайська (мандаринська), японська і корейська (вужче тибетська чи монгольська), в Африці — суахілі, в Південній Америці — кечуа тощо. Деякі наші випускники на читання самотужки опанували французьку, новогрецьку, словацьку, сербську, іспанську, італійську, пор-

тугальську, іврит, ідиш, фарсі, навіть екзотичні мову майя і давньосирійську.

Нас радо зустрів Польський інститут на острові Сен-Луї в Парижі (Дідушицькі, Жевуські, Замойські, Потоцькі, Радзивіли). Комітет допомоги студентам (Марко Бойцун) запросив до Англії, де Союз українців, видавці з Ліверпул-Роуд, Спілка вчителів (Богдан Марченко), гетьманці й дивізійники гостили в Лейстері, Воррику, Стратфорді. Девид Сондерс у Ньюкаслі вивчав впливи України на Росію. На фінансованій міністерством оборони кафедрі вивчення війн у King's College з її гаслом «Вивчаймо війни, щоб їх не було» міністр Майкл Рівкін розповів про британську стратегію. Шлях повів до Палати громад, Foreign Office, Академії Сандхерст, музею імперської війни і морського музею в Грінвичі. Керівник політології на факультеті соціальних наук Карлова університету Рудольф Кучера залучив нас викладати історію України. Секретар кардинала-мученика Йосипа Сліпого, теолог Роланд Піч повів до оселі Чеської академії в Ліблиці. Редакторка часопису «Пороги» Лідія Райчинець (Українська ініціатива в Чехії) розповіла про Вільний університет, українські гімназії і музей у міжвоєнній Празі. В Подебрадах була Українська господарча академія, а пам'ятник королю Їржі містить жменьку землі Зборова, де почала бої чехословацька бригада. Цвинтар Ольшани в Празі має українські ділянки.

Професори Хмелько і Паніотто створили Міжнародний інститут соціології НАУКМА. Успішно функціонує Інститут юдаїки. На черзі мав бути наш координаційний осередок із вивчення цивілізацій (Comparative Civilizational Studies) на рясному спонсорстві Євросоюзу. Кафедра історії розробила для різних аудиторій програми з Західної цивілізації, Східно-Центральної Європи та інших предметів, що доти не мала Україна. Вивчалися Річ Посполита, Австро-Угорщина, Османська і Російська імперії, Радянський Союз та їхні наступники. Було розпочато першу в Україні магістерську програму з історії, сертифікатну програму з дипломатії. Кілька років іноземні послы читали тут лекції «Україна в Європі». Ясна мета осучаснити гуманістику наразилася на прикре невігластво, заздрі дилеганти вадили Спільній Справі (Res Publica). Засновник українознавства в Гарварді та орієнталістики в Києві Омелян Пріцак порадив робити щось путяще потойбіч океану, бо «несть пророка в своїм отечестві». Ректор НАУКМА пожартував: «Не верзи церковнослов'янською, балакай українською». Ерудит відтяв: «Немає prophet'a

in patria sua». Пріцак скерував до вихователя дипломатів і радника президентів Збігнева Бжезінського, автора «Великої шахівниці». (Коли Москва загарбала Крим і окупувала Донбас, професор Бжезінський запросив до Вашингтона нас з ексміністром Огрізком, який заснував у Києві центр вивчення Росії.)

Із незалежних від нас причин не поталанило тут, тож ми надолужили порожнечу попитом у Консорціумі вивчення Східної Європи (REES) на Середньому і Південному Заході США, Директорка REES в Канзасі Марія Карлсон залучила до Американської асоціації слов'янознавства і радила, аби не розгубитись: «Маєш язика, то розпитуй» (You have the tongue, ask questions). Валерій Шехтер із Техасу скерував до Ель-Пасо на кордоні Мексики. Коледж Вільяма Джувела в Ліберті, осередок Гарі Трумена в Індепенденс, з'їзд славістів у Сент-Луїсі вели до Міссурі. Найкращі умови надали Блейр Рубл (дослідник етнічної еволюції Києва) і Ненсі Попсон — керівники Kennan Institute (чільна програма з Євразії у Woodrow Wilson International Center for Scholars) у другій завбільшці споруді Вашингтона — Ronald Reagan Building, між Білим Домом і Капітолійським пагорбом. Керівник програми вивчення Холодної війни Христіан Остерман приїздив до НАУКМА. Була в нас і Ганна Северинсен, що вела з Європи моніторинг України, виступали послы Естонії, Угорщини, Єгипту, Нігерії, Південної Африки.

Більшало контактів: участь у делегації України в 57-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку, виступи в Інституті зовнішньої політики в Стокгольмі (на запрошення Лени Єнсен) і в Упсалі (Лі Бйоркман-Бенігсен). Редактор «Культури» Єжи Гедройць у Мезон-Лафіт біля Парижа гостив нас і професора Вільного університету в Берліні Богдана Осадчука. Адольфо Морганті (нащадок Морганті-Марескалкі, друга Данте Аліг'єрі) з «Європи-Італії» запросив до республіки Сан-Маріно, а видавець «Comprendre» Мішель Кампаньола-Був'є до Європейського товариства культури у Венеції. В Оттаві парламентарі Канади вчили асиметричних відносин. Голова Індійського Національного конгресу Соня Ганді гостила в Нью-Делі. Краків надав контакти на Конгресі закордонних дослідників історії Польщі. Тетяна Балабушевич привезла двадцятьох адміралів і генералів Пентагону до НАУКМА.

Нас запросили Інститути історії України і української археографії (Київ), семінари Ради Європи (узгодження освіти в Євросоюзі, історія промислової революції, суперечності інтегра-

ції), Інститут прав людини (Страсбург), Данський інститут міжнародних досліджень (DIIS, Копенгаген), Зальцбурзький семінар, Західний Інститут (Познань), Інститут європейських міжнародних справ в Люксембургу (в Армана Клессе), Інститут Центрально-Східної Європи (Люблін), Канадський інститут українознавства (Едмонтон), Школа славістики і вивчення Східної Європи в Лондоні (заснували Томаш Гарик Масарик і Роберт Сігон Вотсон — Scotus Viator), Школа суспільних наук у Парижі (L'École des hautes études en sciences sociales, EHESS), Протестантський інститут міждисциплінарних досліджень (Гейдельберг), Стокгольмський міжнародний інститут вивчення миру (CIPRI), Українсько-американський заклад Вісконсин, фундації Володимира Великого в Кракові (голова Володимир Мокрий) і «Діалог» (Артур Джевицький) у Вроцлаві, Стефана Баторія, Фридриха Еберта, Wissenschaft und Politik (Ебенгаузен, Берлін), Freedom House. Несподівано схвалив нашу працю фонд PolCul (Новий Південний Уельс).

На прохання МЗС могилянці утворили провідну кафедру в Дипломатичній академії України. Ми виступали в Аризоні (Темпі), Афінах (Пандіон), Берліні (університет ім. Гумбольта), Будапешті (Центральноєвропейський університет), Варшаві (Європейський коледж, Натолін), Вашингтоні (Інститут закордонної служби, Арлінгтон), Вільнюсі (університет ім. Ремериса), Гамбургу, Канзасі (Лоренс), Кракові (Європейська вища школа ім. Юзефа Тішнера), Ліллі-3 (університет ім. Шарля Де Голля, Вільньов д'Аск), Любліні, Празі (факультет соціальних наук Карлова університету), Сегеді, Стокгольмі, Техасі (Ель Пасо), Торонто (Йоркський університет), Торуню (Європейська вища школа), Уппсалі, Холмі, Утрехті та інде. В Києві професор Юрій Мицик згодився взяти кафедру історії, розпитав про наші плани і до кращих часів обрав засаду *nihił novi* (без впровадження новацій і руйнації набутоків). Довго нас очолювала Наталя Яковенко з освітнім підґрунтям класичної філології та архівів. Нині кафедрою завідує ретельна і сумлінна професорка Наталя Шліхта, що подолала кар'єрні шаблі й знає історію радянської доби. Працюємо і в Інституті міжнародних відносин (кафедри регіональних досліджень, міжнародних організацій і дипломатичної служби). Спілкування з кільканадцятьма тисячами освітян, науковців, дипломатів, підприємців, правників, політиків, економістів, офіцерів допомогло комплектувати фахівцями навчальні заклади і аналітичні установи в різних країнах.

Зі здоровим глуздом хвацький вояк Йозеф Швейк мовив: «Хай було як було, адже якось було. Ще ніколи не було, аби якось не було». Звичайно де в чому ми припускалися хиб (*nobody is perfect; et la plus belle fille du monde ne peut donner que ce qu'elle a*), вільні від них лише нероби. «Хто без гріха, хай першим кине камінь» (Євангеліє від Івана, 8:2-11). Врахуємо відверту критику (хоч не завжди згідні) в обміні думками, а компліменти воліємо поза очі. Радо запрошуємо «з нами, за нами і краще за нас» (девіз фізкультури *Mach mit, mach's nach, mach's besser*). Імануїл Кант вважав розумні питання ознакою проникливого розуму. Політика є гнучким мистецтвом компромісів. Не нав'язуймося нікому і не відмовляймо гідним людям. (На клопотання захисту від агресії міжнародне право має передумови: жертва мусить чинити опір кривді та прохати допомоги. Звідси ставлення США і Великої Британії до навали росіян: Україна коїла помилки, проте всупереч розрахункам хижаків не капітулювала, а б'ється і просить зброю.) Після війни вдячно напишемо про колег, які статечно захищають країну на фронті.

Університет має бути не конгломератом випадкових структур, а гармонійним і життєдайним організмом. В інформатизації та глобалізації першорядної ролі набувають міжпредметна синхронізація на кафедрі, міжвідомча координація факультетів і міжнародна кооперація з партнерами. Це приваблює, привертає, заощаджує, контролює і доцільно розподіляє ресурси, запобігає марнотратності та стримує корупцію. Тактовний керівник у спільних інтересах здатен бути «першим поміж рівних» (*primus inter pares*). Безглузді спокиси авторитаризму і популізму є виявом меншовартісної безпорадності. Чвари роз'ятрують і руйнують справу, а конструктивна конкуренція сприяє взаємодії. (Вольтер казав, що не поділяє чийхось переконань, але покладе життя за право їх висловити. Британія має лояльну «опозицію її/його величності».) Орест Субтельний нам казав, що для успіху потрібен опір, аби було що долати. Не взагалі балакаймо, слухаймо, дивімося, думаймо, а конкретно кажімо, чуймо, бачмо, розуміймо.

Сполука здібностей і досвіду здатні відродити Україну. Світ долає негарзди і примножує ресурси, з яких варто користати на добробут загалу. Європейська школа порівняльної історії відбулася поза Академією, та шанси не втрачено. Адже дещо знаємо і встигаємо (*Wir wissen von jedem und haben die Zeit*). Отто Бісмарк влучно казав, що мудреці навчаються з чужих, а дурні

з власних помилок, що гірші за злочин. Освітній осередок мусить знати докладно ближчу, а в загальних рисах проміжну і віддалену перспективу. Найдорожчим є здоров'я, час і взаємини. Не той козак, що переміг, а хто викрутився. Замолоду навпомацки надibuємо, а потім поступово пізнаємо, вивчаємо, досліджуємо, викладаємо, розуміємо, застосовуємо, шануємо, нарешті творимо збагненню і передбачувану історію. Здатність поглузувати з себе наближає до Бога, який мабуть кепкує з докiлля щодня. Отже гуртуємось і гартуємось, биймось і не біймось. Відчуваймо смак життя (*savoir vivre*), бо цей світ належить нам.

Джон Кеннеді довів життям свій заклик запитувати, що ти робиш для країни, а не вона для тебе. Гуманістика дає розраду, виховує, навчає, бавить, розважає, живить і навіть годує. Американці не дарма вважають християнську дбайливість не лише гуманною, а й вигідною. Взаємо-

розуміння і повага є споживним ґрунтом здобуття перемоги (*where there is a will, there is a way*): нічого не зроблено, доки не зроблено все. Елліни вітаються побажанням здоров'я (*γεια σας*), але над усе радощів (*χαίρετε*). Дещо здається нереальним, а виявляється досяжним (*everything is possible*), звідкілясь зненацька виникають кошти і ресурси. Життя схоже на піщаний бархан чи закрижанілу кучугуру: видряпуймося нагору повсякчас, аби не сковзнути в прірву; неможливо залишитись пасивно на місці. Замолоду шукаємо себе в світі, з плином віку і часу віднаходимо Всесвіт у собі. Ми пагінці й не дамо ся поховати, тож плекаймо самотність і визначаймось у докiллі, не хизуймось, а навчаймо і вчимося, добираймо гідні вартості й позбуваймось мотлоху, спілкуймося і борсаймося, сперечаймось (проте не сваримося), вагаймося і сумніваймось, долаймо перешкоди, мріймо і діймо, рухаймось і не втрачаймо віри в майбуття. Діхі.

M. Kirsenko

ASSETS, ALTERNATIVES AND PERSPECTIVES OF HISTORY (to the 30th anniversary of the department in NaUKMA)

Матеріал надійшов 15.03.2023



Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)